

SÁRY PÁL

SULLA BÜNTETŐJOGI REFORMJAI

(PHD ÉRTEKEZÉS TÉZISEI)

MISKOLC
2002

Az elmúlt évek, évtizedek alatt számos monográfia született a római buntetőjog körében. E monográfiák között alig találunk olyat, amely említést ne tenne a *lex Cornelii*król, vagyis L. Cornelius Sulla *dictator* buntetőtörvényéről. Közöndött, hogy e törvények megalkotása fontos állomását képezi a római buntetőjog fejlődésének. Ennek ellenére minden idáig egyetlen olyan értekezés sem készült, mely átfogó jelleggel feltáta volna e jogalkotási program társadalmi és politikai hatterét, jogtörténeti előzményeit, a *dictator* célkitűzéseit, s részletesen bemutatta volna a *lex Cornelii*k rendelkezéseit, ill. azok hatását. Dolgozatom célja ennek a hiánynak a pótlása.

Mivel Sulla törvéyi számos vonatkozásban – természetes módon – szorosan kötődtek az adott történelmi korhoz, a kutatást a Kr. e. II. század második fele ill. az I. század eleje történelmi-politikai eseményeinak tanulmányozásával kezdem. A sullai *dictaturahoz* vezető történelmi út, illetve a Kr. e. 82-től 79-ig tartó sullai *dictatura* egyes eseményeinek vizsgálata során a modern ökortörténeti szakkönyvek mellett az antik forrásokra, elsősorban Appianosz, Plutarkhosz, Sallustius és Velleius Patercius történeti munkájára támaszkodtam. Sulla politikai céjainak és magatartásának elemzése után a primer források és a szekunder irodalom alapján összegyűjtöttem és rendszereztem a sullai buntetőtörvényekről szóló információinkat.

A *communis opinio* szerint – mellyel magam is egyetértek – a *dictator* hétf – különböző bűncselekményi kört szabályozó – buntetőtörvényt alkotott (*lex de repetundis*, *lex de sicariis et veneficiis*, *lex de ambitu*, *lex de malestate*, *lex de peculatu*, *lex testamentaria nummaria*, *lex de iniuris*), melyek szorosan kapcsolódott a buntetőbíróágok szervezetével és működését szabályozó tövábbi sullai törvényhez (*lex iudiciorum*). Fő feladatot a kutatás során e nyolc jogszabály rendelkezéseinek feltárása képezte. Munkámat nagyban megnehezítette a források rendkívül szűkös volta.

Sulla törvényei közül három (*lex de sicariis et veneficis*, *lex testamentaria nummaria*, *lex de iniuris*) a császárság hosszú évszázadai alatt is hatályban maradt, így e jogszabályok a iustinianusi törvényműben is helyet kaptak. A *Codex* és a *Digesta* szövegeiből azonban csak nagyon keveset tudhatunk meg a *lex Corneliana* eredeti rendelkezéseiről. A *Codex* kizárolag azokat a császári rendeleket tartalmazza, melyek kiegészítették a sullai rendelkezésekét. A *Digesta* pedig a klasszikus jogtudósok vitás kérdésekre adott saját álláspontjait, valamint azokat a *senatus* határozatokat és császári *constitutiōk*at közül, melyek továbbfejlesztették a törvények eredeti szabályait, s melyekre a klasszikus római jog jeles képviselői hivatkoztak munkákban. Egyes poszklasszikus jogtudományi munkák (a Paulsnak tulajdonított *Sententiarum libri*, ill. a *Collatio legum Mosacarum et Romanarum*) szintén tartalmaz ugyan a *lex Corneliana* fogalkozó fejezeteket, e forrásokból sem lehet azonban többet megtudni a sullai törvények eredeti normáiról.

A többi öt sullai büntetőtörvényről még kevesebb információval rendelkezünk. E jogszabályokat ugyanis megakotásuk után néhány évtizeddel újabb törvények váltották fel. A klasszikus és poszklasszikus forrásaink pedig természetesen már csak azokkal a törvényekkel foglalkoznak, melyek az adott szabályozási tárgyban a sullai törvények helyébe léptek.

Az irodalmi források sem sokkal használhatóbbak jogi forrásainkról. A történészök szinte semmilyen mondának Sulla büntetőtörvényeiről. Az antik szerzők közül egyedül Cicero az, akinek perbeszedeiből következheti lehet a *dictator* törvényeinek egyes rendelkezéseire. Sajnos azonban Cicero a fennmaradt vár-, illetőleg védőbeszédeiben – a mai ember számára teljesen érthetetlen módon – szintén csak nagyon kevészer utal a vár tárgyával tett bűncselekményeket szabályozó törvények előírásaira.

A kutatást – legalább is nagyonalakban – ki kellett terjesztenem a sullai reformok előzményeire és a *dictatura* éveit követő későbbi jogalkotás eredményeire is. Az előzmények ismerete elengedhetetlen ahhoz, hogy lássuk, mely büntető rendelkezések léteztek már Sulla előtt is Rómában, s ezekből mit vett át, ill. ezeket képest miényen új szabályokat vezetett be a *dictator*. A későbbi jogszabályok vizsgálata pedig azért vált szükséges, hogy megállapíthatssuk, milyen elemeket vettek át a

későbbi jogalkotók Sulla törvényeiből, vagyis mennyire épült a későbbi jogalkotás a sullai reformokra, ill. melyek azok a szabályok, amiket csak később vezettek be, s ebből következően melyek azok a normák, amiket még nem tartalmazhattak a *dictator* törvényei.

Az egyes törvények vizsgálatakor számos olyan problémával kellett megbirkóznom, melyek vonatkozásában homlokegyenest eltérő álláspontok léteznek a szakirodalomban. E vitás kérdések megválaszolásakor igyekeztem a leglogikusabb megoldást megtalálni, szem előtt tartva azokat a jogpolitikai célokat, melyek a *dictator* szeme előtt lebegtek. Ezek után arra is választ kellett adnom, hogy mennyiben sikerült Sullának a kitűzött célokat megvalósítania? Végül hogyan értékelhetjük összesességében Sulla büntetőjogi reformjait? Tekinthető-e a római büntetőjog kodifikációjának a *dictator* alkotása, vagy jóval kevesebbre kell értékelnünk Sulla törvényalkotó munkáját? Útközésem záró fejezetében e problémákról igyekezem választ találni.

II.

A KUTATÁS ERedményei

I. Róma a második pun háború kitörését követő alig egy évszázad alatt az egész Földközi-tenger medencéjén uralkodó világbirodalmá vált. E hírrelen külpolitikai változás beláthatatlan gazdasági következményekkel járt, melyek hatására a társadalmi rétegződés elنمényült. A társadalmi problémák megoldatlanságóból fakadó feszültség a politikai élét eldurvulásához, nyílt erőszak alkalmazásához, a szükségállapot kiburdításához, s végül a polgárháború kirabbanásához vezetett, ami a közállamról általrend teljes szétzilálását, a polgárok személyi és vagyoni biztonságának megszűnését eredményezte. A polgárháborús harrokrol Kr. e. 82-ben L. Cornelius Sulla került ki győztesen, aki – mint *dicator legibus scribundis et rei publicae constitutus* – az anarchia felszámolását és a köztársasági államrend megszilárdítását többek között a római buntetőjog széleskörű reformja által kívánta biztosítani.

Sullát buntetőjogi reformjainak kidolgozásakor az alábbi célok vezérelték: a nár működő buntetőbíróságok átszervezése, hatáskörük kiterjesztése és új törvényszékek felállítása, ezzel összefüggésben a négyjűlek szakszerű intézkés szerepének további csökkenése, a bírói kar újászervezése a szakcerű buntetőbírósági biztosítása érdekében, az elkövetők felelőssége vonásának megkönyítése a bűntetőjárás szabályainak módosítása által, a buntető igazságszolgáltatás zavarral rendjének biztosítása, a bírói korrupció felszámolása, a korábbi *crimenes* elkövetési magatartásainak pontossítása, tényállaskörük kitájítása és új *crimenes* kialakítása, a közrend elleni bűncselekmények felszámolása, a közbiztonság megszilárdítása, az áltami vagyon fokozott védelme, a pénzgazdálkodás zavarláságának biztosítása, a helytartók és más tisztségviselők határonyakorlásának fokozott ellenőrzése, a hivatali munka figyelemzettségének biztosítása, a katonai bűncselekmények megférkezése, s végül a buntetések szigoritása, fokozva ezáltal a buntettek elkövetésével szembeni visszatartó erőt.

Földközi-tenger medencéjén uralkodó világbirodalmá vált. E hírrelen külpolitikai változás beláthatatlan gazdasági következményekkel járt, melyek hatására a társadalmi rétegződés elنمényült. A társadalmi problémák megoldatlanságóból fakadó feszültség a politikai élét eldurvulásához, nyílt erőszak alkalmazásához, a szükségállapot kiburdításához, s végül a polgárháború kirabbanásához vezetett, ami a közállamról általrend teljes szétzilálását, a polgárok személyi és vagyoni biztonságának megszűnését eredményezte. A polgárháborús harrokrol Kr. e. 82-ben L. Cornelius Sulla került ki győztesen, aki – mint *dicator legibus scribundis et rei publicae constitutus* – az anarchia felszámolását és a köztársasági államrend megszilárdítását többek között a római buntetőjog széleskörű reformja által kívánta biztosítani.

Sullát buntetőjogi reformjainak kidolgozásakor az alábbi célok vezérelték: a nár működő buntetőbíróságok átszervezése, hatáskörük kiterjesztése és új törvényszékek felállítása, ezzel összefüggésben a négyjűlek szakszerű intézkés szerepének további csökkenése, a bírói kar újászervezése a szakcerű buntetőbírósági biztosítása érdekében, az elkövetők felelőssége vonásának megkönyítése a bűntetőjárás szabályainak módosítása által, a buntető igazságszolgáltatás zavarral rendjének biztosítása, a bírói korrupció felszámolása, a korábbi *crimenes* elkövetési magatartásainak pontossítása, tényállaskörük kitájítása és új *crimenes* kialakítása, a közrend elleni bűncselekmények felszámolása, a közbiztonság megszilárdítása, az áltami vagyon fokozott védelme, a pénzgazdálkodás zavarláságának biztosítása, a helytartók és más tisztségviselők határonyakorlásának fokozott ellenőrzése, a hivatali munka figyelemzettségének biztosítása, a katonai bűncselekmények megférkezése, s végül a buntetések szigoritása, fokozva ezáltal a buntettek elkövetésével szembeni visszatartó erőt.

2. E célok megvalósítása érdekében – mint már említettem – Sulla nyolc törvényt alkotott. Sorrendben az első általam vizsgált törvény a *lex Cornelia iudicaria*, mely a buntetőbírói hatalmat viszsaadta a *senatorok* kezébe. Sokak szerint változás beláthatatlan gazdasági következményekkel járt, melyek hatására a társadalmi rétegződés elنمényült. A társadalmi problémák megoldatlanságóból fakadó feszültség a politikai élét eldurvulásához, nyílt erőszak alkalmazásához, a szükségállapot kiburdításához, s végül a polgárháború kirabbanásához vezetett, ami a közállamról általrend teljes szétzilálását, a polgárok személyi és vagyoni biztonságának megszűnését eredményezte. A polgárháborús harrokrol Kr. e. 82-ben L. Cornelius Sulla került ki győztesen, aki – mint *dicator legibus scribundis et rei publicae constitutus* – az anarchia felszámolását és a köztársasági államrend megszilárdítását többek között a római buntetőjog széleskörű reformja által kívánta biztosítani.

A törvény emellett eljárási jogi reformokat is tartalmazott. Az egyes bűniányokban eljáró esküdtszékek megalakítása Kr. e. 122-től úgy történt, hogy a vádló kiválasztott a bírák névjegyzékéből bizonyos számu polgárt, akit közül a vádlott kijelölte azokat a személyeket, akik végül ítéleztek az ügyben (*editio iudicex*). Ez az eljárási rend nyilvánvalónak kedvezett a vádlónak, hiszen a vádlott már csak azok között az esküdtek között válogathatott, akiket a vádló kiválasztott. Sulla az eljárási szabályok jelentős módosítása által kiegynelítette az egymással szemben álló felek esélyeit. Törvénye értelmében az eljáró esküdtszék megalakítása *editio* helyett a *sortio-rejectio-subsortio* egymást követő három aktusából álló eljárást úján történt. A törvényszék elnöke az esküdtek közül kisorsolta az adott ügyben ítélező személyeket (*sortio*). Ha a kisorsolt bírák közé olyan személyek kerültek, akikkel szemben a feleknek bármiféle kifogásuk volt, kérhettek azok kizárását (*rejectio*). Ilyenkor az elnök újabb sorsolás által más személyekkel egészítette ki az esküdtszéket (*subsortio*).

Mivel a felek által kizáráható személyek számának korlátozás nélkül hagyása megbéníthatta volna a törvényszék működését, Sulla pontosan meghatározta minden a szám a felek társadalmi rangja szerint kilönbözőt: még a *senatori* rend tagjai maximum 6, mások maximum 3 esküdt szeméjét utasították vissza. E szabályok lászlagon a társadalmi különbségeket erősítették, s a többi rend tagjaihoz képest kedvezőbb helyzetbe hozták a *servitorokat*. Ez azonban tévedés. A *dicator* éppen arra törekedett, hogy kieggyenlitse a különböző társadalmi helyzetű polgárok esélyeit.

Egyetértek GREENIDGE azon álláspontjával, amely szerint a *senatorok* és a többi rendhez tartozók közötti különbösségtétel egyezzen az indokolta, hogy egy *senatornak* személyes ismeretségei révén valószínűleg több barátja és ugyanakkor több ellensége is volt a bírák között, mint másoknak, s ezért egy *senator* ügyében több eskudd lehetett elfogult, mint más személyek ügyében.

Végül Sulla jelentősen megváltoztatta az ítélezhatatali eljárás (*sententiae latio*) szabályait is. Az ítélezhatatali szavazás útján történt, ami eredetileg mindig írásbeli és titkos volt. Sulla ezzel szemben a vádlott számára lehetővé tette a nyílt szavazás valaszthatóságát. E rendelkezés célja az lehetett, hogy a bírák felelősségejében döntsenek, hiszen akinek nyíltan kell állást foglalnia valamilyen kérdésben, annak nagyobb a személyes felelőssége, mint annak, aki a döntéshozó testület tagjaként titkosan adja le voksát; az utóbbi esetben a döntésért való felelősség súlya jobban megeszik a tagok között.

3. A *lex Cornelia de repetundis* számos eljárási jogi rendelkezést árvett a korábbi jogszabályokból (így pl. a *divinitatio* és a *comperendinatio* intézményét), s a bizonyítás könyítése céljából letertővé tette a serdileleknek tanúként való meghallgatását. A *dicator* valószínűleg továbbszélesítette a hivatali visszaélést bűntetteknek (*crimen repetundarum*) téválláskörét. Véleményem szerint a törvény nemcsak olyan cselekményeket szabályozott, amelyeket kizárolag a tartományi lakosok sérelmére lehetett elkövetni: büntetni rendelt például minden olyan személyt, aki – bármilyen ügyben – pént fogadott el a bírói ítéletét.

E *crimen* körében a legfőbb problémát a sullai törvény által meghatározott büntetés jelenti. Egyesek (MOMSEN, SANTALUCIA) szerint a *dictator* a bűncselekményel okozott vagyoni hátrány készeresét kiterő pénzbüntetést (*duplum*) egyszerre (*simplum*) enyhítette. Ez azonban kizáratjuk, hiszen Cicero azt állítja, hogy a *crimen repetundarum*-ot szabályozó egymást követő törvények fokról-fokra szigorították a büntetést (Cic. *off.* 2,21,75), s a szankció enyhítése Sulla kemény büntető jogpolitikájával egyébként sem hozható összhangba. Sokkal valószínűbb tehát, hogy a *dictator* a kézszeres pénzbüntetésnél súlyosabb joghátrányt írt elő. Olyan álláspont is létezik (VENTURINI, LINTOTT), amely szerint Sulla az *interdiccio aquae et directus* lehetett elkövetni.

ignis alkalmazásával száműzetésbe kényszerítette a büntetett elővétőit. Ezt is elvethetjük, hiszen ilyen súlyos büntetést Caesar sem írt elő: ő a büntetést oly módon szigorította, hogy az elítéteket kizárt a *senatusból* (Suet. *Caes.* 43). Ebből következően azok (SHERWIN-WHITE, PONTENAY DE FONTETTE) nézettet fogadhatjuk el, akik szerint Sulla a kétszeres pénzbüntetést két és félszerte emelte. Erré Cicero szavaiból következtethetünk: a szónok a Verres elleni perben a vádlott által okozott vagyon kár 400.000 *sesterciusa* bocsülte (Cic. *1Verr.* 18,56), s nemek megfelelően 1.000.000 *sestercius* összegű pénzbüntetés kiszabását kérte (Cic. *div. Caec.* 5,19).

4. A következő törvény a *lex Cornelia de sicariis et veneficiis*, mely a *quaestio de sicariis* és a *quaestio de veneficiis* összevonásával létrehozta a különböző élet elleni bűntetteket egységesen elbírált *quaestio de sicariis et veneficiis*-t. Sulla valószínűleg két ilyen törvéyszéket állított fel: míg az egyik illetékessége Rómára és közvetlen környékére korlátozódott, a másik a fővároson kívüli itáliai területeken elkövetett bűnűgyekben ítélezett.

A törvény alapján nemcsak azt lehetett felelősségre vonni, aki erőszakos úton vagy méreggel embert ölt, hanem azt is, aki emberölési vagy rablasi célból (*hominis occidendi furiae faciendo causa*) fegyvert tartott magánál, továbbá aki szándékosan tűzetteret okozott, s aki föibenjáró bűnűgyben – akár aktív, akár passzív – vesztegetést követett el vagy ilyen ügyben hamis tanúvallomást tett. A törvényt *peregrinos*, sőt idegen rabszolgák meggylöklása esetén is alkalmazni lehetett, nem volt büntethető viszont az, aki proszkribált személyt ölt meg, s ugyanúgy az sem, aki saját rabszolgáját vagy a hatámlna alatt álló gyermekét ölte meg. A törvény által büntetendőre nyilvánított magatartások többsége (fegyver birtokban tartása emberölési vagy rablasi célból; méreg előállítása, eladása, megvásárlása, birtokban tartása emberölés céljából; hamis bizonyítékok beszerzése, hamis tanúzás, bírói vesztegetés ártatlan személy főbenjáró ügyben való elítétele céljából) alaki (immaterialis) jellegű bűncselekményt képezett: megalvalósulásukhoz semmiféle eredménynek nem kellett beállnia. A határozott célcakra tekintettel a cselekményeket kizárolag egyenes szándékkal (*dolus*

E törvény szankciója is vitatott az irodalomban. A *communis opinio* szerint az elkövetőkre számnüzetes (*interdictio aquae et ignis*) várt, LEVY szerint viszont a sullai törvény halálbüntetést írt elő. A német romanista álláspontját arra alapozza, hogy a törvényre utaló forrásokban talátható „*quarrito de capite eius*” kifejezés kizárolag olyan buntetőeljárást jelzhet, melynek során halálbüntetés szabható ki. LEVY téved, amikor úgy gondolja, hogy a „*caput*” kifejezés Sulla idején kizárolag az emberi életet jelentette. Ez a szót valószínűleg már ebben a korban is használták a jogképességgel kapcsolatban, s ezért minden olyan eljárást főben járónak (vagyis a vádlott „*caput*”-ját, azzal jogalanyúságat érintőnek) tekintettek, amelynek eredményeképpen a terhelt elveszthette polegáriogát. LEVY álláspontjának megalapozottságát Suetonius egyik kijelentése szintén késégbe vonja: a történetíró említést tesz arról, hogy Caesar a gyilkosokat számnüzetéssel sújtotta (Suet. *Caes.* 42). Mivel tudjuk, hogy Caesar a büntetések általában tovább szigorította, egyértelműen kizárató, hogy Sulla az élet elleni buncselekmények elkövetőit halállal büntette volna. Az elkövetőket a sullai törvény alapján is „csupán” *interdictióval* sújtották: az elítétek meghatározott időn belül kötelesek voltak elhagyni hazájukat, ha ezt nem tették, bárki büntetlenül megölte őket. Egyeden kivélt a súlyosabban minősülő rokongyilkosság (*parricidium*) jelentett: ebben az esetben továbora is a zsákba varázst (*poena cullei*), a halálbüntetés ezen űsi, szakrális módfajt alkalmazták.

Végül kiemelhető, hogy azoknak a súlyos buncselekményeknek a felderítését, melyek alapjában veszélyeztetik a társadalom rendjét, Sulla azáltal kívánta elősegíteni, hogy jutalomban részesítette a feljelentőket. A törvény értelmében az, aki egy rabszolgatartónak a saját szolgái által történő megygilokása esetén feljelentette az elkövetőket, pénzjutalmat (*praemium*) kapott.

5. Az általam vizsgált negyedik törvény a *lex Cornelia de ambitu*, melynek a levezését egyesek (pl. FASCIONE) kimondottan tagadják. Véleményem szerint Sulla széleskörű buntetőjogi reformintézkedéseinek a köztársasági kor egyik legjellemzőbb buntettére, a választási vesztegettére (*crimen ambitus*) mindenképpen ki kellett terjednie. A források szerint egy *lex Cornelia* oly módon szigorította e rendkívül gyakori buncselekmény jogkövetkezményeit, hogy a pénzbüntetésben részesülő

elkövetőket 10 évre eltiltotta a hivatalviseléstől (Schol. Bob. 78). E tízéves időtartam feltüntén összecseng a *lex Cornelia de magistratus* előírásaival: e sullai törvény megtiltotta, hogy ugyanazt a hivatalt bátki 10 éven belül kétszer betöltsse. Ez nagyban valószínűsít, hogy az *ambitus* buntetését is Sulla egészítette ki az említett módon.

A buntetés szigorítása mellett Sulla az elkövetők felelősségre vonását is igyekezett megkönyíteni. A nagyobb főhivatalnokok (*magistratus maiores*) választását Rómában eredetileg mindig az év végén, általában novemberben bonyolították le, s e *magistratusok* – a Kr. e. II. század közepétől – szokás szerint január 1-jén foglalták el hivatalukat. E megszokott renden a *dicator* változatott: a választások időponját előrehozta Július. E sullai úttás elsősorban a választási vesztegetések üldözésének megkönyítését szolgálta. E buntetések elkövetőinek felelősségre vonása ugyanis komoly nehézségekbe ütközött: a hivatalba lépett *magistratus* ellen már nem lehetett buntetőeljárást indítani, a novemberi (esetleg decemberi) választás és a hivatalba lépés időponja között pedig olyan rövid volt az időköz, hogy az alatt komolyabb vizsgálat lefolytatására nem volt lehetőség. A választások időponjának előrehozatala ezért jelentősen megkönyítette a vesztegetési ügyek felderítését, s a vádemeléshöz szükséges bizonyítékok beszerzését.

BAUDAN és SANTALUCA álláspontjával szemben azok (pl. GRUEN, JONES, LINDERSKI, WALLINGA) nézetét osztom, akik szerint nem Sulla állította fel Rómában az első *quaesio perpetua de ambitu*-t. E törvényszéket valószínűleg már C. Gracchus létrehozta.

6. A *lex Cornelia de maiestate* átfogó jelleggel kívánta szabályozni a római népfensége megsértésének (*crimen immunitate maiestatis populi Romani*) kilönböző tényleggel, s magába olvasztotta a korábbi jogszabályok rendelkezéseit. A törvény elsősorban a tartományi helytartók visszalésezét szankcionálta: így például buntetni rendelte azt, aki a római nép vagy a *senatus* engedélye nélkül általépte provinciája határát, önkényesen háborút indított, a súlyos buntetések elkövetőit nem részesítette megfelelő büntetésben, hivatali utódjának megérkezése után nem hagyta el a tartományt ill. nem adta át időben a hadsereget.

A helytartókon kívül minden más *magistratus* is felelősségre vonható volt a törvény alapján, ha hivatalához méltatlan magatartást tanúsított. A legsúlyosabb katonai vénységek (pl. a parancsmegtagadás és a zendülésre való felbujtás) szintén a törvény tényállaskörébe tartoztak. Bár a törvény elsősorban a tisztségviselők visszatételei ellen irányult, olyan magatartásokat is büntetendőre nyilvánított, melyeket bármely polgár elkövethetett. Így például büntetés alá esett az, aki a római sereget árulás által kiszolgáltatta az ellenségek, s e jogszabály szerint büntötték azt a magánszemélyt, aki csalárd szándékkal *magistratusnak* adta ki magát. Nem helyes tehát ZUMPT azon álláspontja, amely szerint a sullai törvény alapján csak *magistratusok* és *senatorok* ellen lehetett ejáni. A törvény értelmében a *crimen maiestatis* közönséges, és nem különös bűncselekmény volt; tettekének nem kellett feltétlenül bármiféle személyes kvalifikáltsággal rendelkeznie.

Egyesek (pl. MOMMSEN, HENDERSON, SHERWIN-WHITE) szerint az első *quaestio perperua de maiestate* feldolítása Sulla nevével füződik. Ezzel az állásponttal szemben azok (pl. REIN, ZUMPT, LENGLE) nézetét osztom, akit szerint e törvényszéket mára a *lex Appuleia de maiestate* létrehozta Kr. e. 103-ban. ZUMPTtal és BAUMANnal ellentében osztom REIN azon álláspontját, amely szerint Sulla a *quaestio de maiestate* rukkodésének hatékonyiságát azáltal kívánta elősegíteni, hogy e bűncselekmény köreben lehetővé tette a szabad személyek kínvallatását.

Annak ellenére, hogy a *dicator* megprobálta a *crimen maiestatis* elkövetési magatartásait pontosan korlátni, a bűntett fogalma továbbra is homályos maradt, ami alaptalan vádemelésekre adott lehetőséget. Ezzel kapcsolatban nem értek egyet ROGERS azon álláspontjával, amely szerint a *dicator* a *crimen maiestatis* vonatkozásában kizárt a hamis vár (*calumnia*) miatti felelősségre vonást. Sulla semmiképpen sem akarhatta azt, hogy tág tere nyíljön az alaptalan vádaskodásnak. Így ugyanis a büntetőjog újból a napi politika és a demagógia eszközcévé vált, a *dicator* pedig – a népgyűlésük buntetőbírásgági hatáskörének korlátozása révén – épépen az ilyen jelenségeket akarta felszámolni.

A *crimen maiestatis* buntetése szintén viatott az irodalomban. LEVICK – elsősorban LEVV álláspontjára támaszkodva – a *communis opinio*val szemben azt állítja, hogy a sullai törvény halálbüntetést írt elő. Ezt a nézetet nem osztom. Újra

vátnék Suetonius soraira, melyek szerint Caesar a büntetéseket szigorította (Suet. *Caes.* 42). Ebből az következik, hogy Caesar törvényei nem lehettek enyhébbek Sulla rendelkezéseinek. Caesar pedig Cicero szerint a *crimen maiestatis* elkövetőit számvízessel sijjtotta (Cic. *phrl.* 2,9). Sulla tehát nem irhatott elő halálbüntetést! A *dicator* törvényében meghatározott szankcióval valószínűleg szintén *interdictio aquae et ignis* volt. Az a RUDORFF és MOMMSEN nevéhez fűződő álláspont sem helyes azonban, amely szerint a politikai bűncselekmények vonatkozásában Sulla törölte el a halálbüntetést. A *crimen maiestatis* büntetése ugyanis már a korábbi törvények szerint is csupán számvízessé volt.

7. A *lex Cornelia de peculatu* létezését – a *lex Cornelia de ambitu*-hoz hasonlóan – többen (pl. KUNKEL) vitathatónak tartják. Véleményem szerint Sulla buntető jogalkotási programjából az állami javak elsikkasztásának (*crimen peculatus*) újraszabályozása sem maradhatott ki. Törvénye valószínűleg összefoglalta és újabb tényállásokkal szélestette e rendkívül jelentős buntett fogalmát. A buntett elkövetési tárgya nem korlátozódott az állami pénzekre, de nem tartozott a jogszabály hatálya alá a városi önkormányzatok vagyonának elsikkasztása. A törvény főként azt kívánta elérni, hogy a tisztségviselők becslésesen kezeljék a rájuk bízott állami javakat, s így elsősorban a *magistratusok* visszaéléseit büntesse. A törvény szerint *peculatum* követett el az a *quaestor*, aki elsikkasztotta a hadsereg ellátására szánt összeget, továbbá az a helytartó, aki saját hasznára kölcsönöket folyósított a kezelésében lévő közzépekkel. Lehetőség nyílt azok ellen is vádat emelni, akit elmulasztottak elszámolni a közhatalük betöltése idején birtokukba került közzépekkel. Ezen a címen az elkövető örökösei is perelhetők voltak, mégpedig határidő nélkül. A törvény emellett a kövagyón magánosok általi megkárostanását is büntette.

KEAVENEY álláspontjával szemben azok (pl. LENGLE, GRUEN) nézetét osztom, akik szerint már jóval a sullai *dictatura* évei előtt is működött Rómában *quaestio perpetua de peculatu*. Abban viszont egyetértek ZUMPTtal, hogy e törvényszéket – hatáskörének jelentős kiterjesztése által – Sulla alkototta át *quaestio de peculatu et sacrilegio*-vá, biztosítva ezáltal az isteni jog alá tartozó szent dolgok (*res sacrae*)

tolvajainak hatékonyabb üldözését. A büntett elkövetővel szemben a *dicator* az okozott vagyoni kár többszörösét kitevő pénzbüntetés (*mula*) alkalmazását írta elő.

8. A *lex Cornelia testamentaria nummaria* mind a *tabulae testamenti* hamisítását, mind a pénzhamisítást közöldözés alá eső bincselekményé nyilvánította, s mindenkit büntett tényállásait részletesen szabályozta. ZLINSZKY JÁNOS professzor úr hívta fel a figyelmemet arra, hogy e törvény eredetileg nem a végrendelet-hamisításról, hanem csak a *tabulae testamenti* hamisításáról rendelkezett, hiszen e táblák Antoninus PIUS császár uralkodása (Kr. u. 138–161) előtt nem minősültek írásbeli végrendeletek, csupán a *testamentum per aes et libram* megtörténének bizonyítékául szolgáltak. A szakirodalomban így mindenki pontatlanul fogalmaz, aki azt állja, hogy a sullai törvény a végrendelet-hamisítás tényállásait tartalmazta.

A törvény büntetni rendelte a hamis *tabulae testamenti* készítését (*scribere*), lepecsételést (*signare*), hitelesítését (*recitare*), más érvényes táblának jogellenes elvételét erőszakkal (*eripere*) vagy erőszak alkalmazása nélkül (*amovere*), ezek elrejtését (*celare*), hamis táblákkal való kicsérélést (*subicere*), jogtalan felnyitását (*resignare*), tartalmának másnal való közlését (*aperire*), a szöveg részleges (*interlinere*) vagy teljes törlesztét (*delere*), az örökhagyó akaratának eltitkolását (*suppressare*).

A jogszabály további fejezte szankcionálta az ezüstérmék (*nummus argenteus*) hamisítását, ill. az ónból és olomból készített érmék (*nummus stannus, plumbus*) ezüstérmeként való kiadását. KOCHER és CROOK álláspontjával szemben azok (TAUBENSCHLAG, GRIERSON, SANTALUCIA) nézetével érték egyet, aik szerint Sulla az aranyérmék (*nummus aureus*) hamisítását nem büntette, mivel ilyen fizetőeszközt akkoriban még nem bocsátoztak ki rendszeresen; az aranyat a kereskedelmi forgalomban ekkor még csak rudakba öntve használták. Az aranyrudak készítésékor azonban az arany más, kevésbé értékes fémekkel való ötvözését természetesen már Sulla is büntette.

A *dicator* e bincselekmények elbírálására egy új, önálló törvényszéket állított fel (*quaestio testamentaria nummaria*), a törvény által meghatározott büntetés pedig száműzetés (*interdictio aquae et ignis*) volt.

9. A polgárháború alatt rendkívül megnőtt Rómában az erőszakos cselekmények száma. Ez feltételeül szüksegessé tette a személyisértést (*inuria*) vonatkozó jogszabályok módosítását, amit az általam vizsgált utolsó sullai törvény, a *lex Cornelia de iniuriis* valósított meg. A törvény három tényállást szabályozott: a fiajával járó *verbieratio*, a fiajával nélküli *pulsatio* és az erőszakos magánlakásértést (*domum vi intrare*).

Míg a *verbieratio* verést, ütlegelest jelentett, a *pulsatio* a sértett lökdösesével, taszigálásával valósult meg. E két tényállás által le a mai értelemben vett tettek becsületsérvé és testi sértés valamennyi esetét. Egyetértek POLAKKAL abban, hogy a magánlakásértést azért kellett büntetendővé nyilvánítani, mert a családi otthonot védő szakrális normák Sulla idején már nem jelentettek a bűnelkövetők számára komoly visszatartó erőt.

SMITH nézete szerint a törvény azt is bünteti rendelte, aki más jó hínét, becsületét sértő írásos művet (*liber famosus*) készített, szerkesztett vagy közzétett; ebben az esetben a marasztalás tanuképtelenséget (*intestabilias*) vont maga után. LEVY ezzel szemben arra az állápontra helyezkedik, hogy e tényállásokat csak a császárkörben nyilvánították büntetendővé. Véleményem szerint az utóbbi nézetet fogadhatjuk el. Az írásbeli becsületsérvé ill. rágalmazás Sulla által való büntetendővé nyilvánítása összeegyeztethetetlen azokkal a forrásokkal, melyek egyöntetűen állítják, hogy a *lex Cornelia* alapján csak a fentebb említett három esetben volt helye perimidásiak. Ha pedig figyelmenbe vesszük a történelmi kor körtülményeit, a durva, erőszakos cselekmények elszaporodottságát, szintén arra a következetesre juthatunk, hogy a *dicator* valószínűleg nem a gyinyolódó iratok szerzőinek üldözésével fogalkozott.

Évszázadok óta vita tárgyat képezi, hogy a törvény előírásai szerint formuláris vagy *quaestio* eljárásnak volt-e helye: míg a glosszátorok az előző nézetet képviselték, CUIACTUS az utóbbi állápontra helyezkedett. A tudományos vita e problémával kapcsolatban máig nem zártul le. A magánjogi eljárás mellett általában három érvet szoktak felhozni: a források terminológiáját (elsősorban az „*actio*” és az „*agere*” kifejezések használatát), az aktív legitimációnak a sértettekre való korlátozását és a perbeli képviselet lehetőségét. Ezek az érvek könnyen cáfolhatók,

elegendő, ha megvizsgáljuk a *quaesitio de repetundis* eljárást szabályozó *lex Acilia* szövegét: itt is többször előfordulnak az említett kifejezések, a vádolóként felléphető személyek körét e törvény is a sértettekre korlátolta, s szintén lehetővé tette a vádbeli képviseletet. Ezen kívül a *lex Acilia* ugyanazokat a személyeket zárta ki a bírák sorából, mint a sullai törvény. Végül a *lex Cornelia*-val kapcsolatos forrásokban találkozhatunk a „*reum recipere*” kifejezéssel, ami egyéb termében *quaestio* utal. Mindebből arra következtethetünk, hogy a sullai törvény alapján egy *quaesitio* előtti vádemelésnek volt helye, s így az eljárást – annak ellenére, hogy kizárolág a sértett léphetett fel vádolóként, s hogy lehetőség volt a perben képviseletre – a *iudicia publica* sorába tartozott.

Egyesek (KEAVENEY, SANTALUCIA) szerint a *quaesitio de iniuriis* nem állandó, hanem egy esetről-esetre felállított, *ad hoc* bíróság volt. Ez az álláspont véleményem szerint erősen vitatható. A közbüncselekmények között valószínűleg a *crimen iniuria* volt az egyik leggyakoribb (minden bizonnal többször követtelék el testi sértést, mint pl. *crimen maiestatis*), s ezért e büntet elbírálására egy állandó törvényszék felállítása mindenkorban indokolt lehetett. Mások (pl. CLOUD) szerint a *crimen iniuria* esetén állandó, de nem önálló bíróság járt el: a büntet elbírálása a *quaesitio de scariis et veneficis* hatáskörébe tartozott. Ezt az álláspontot sem tartom logikusnak. Sulla törvénye – mint látnak – olyan speciális eljárási szabályokat állapított meg, melyek egy önálló *quaesitio perpetua de iniuriis* létezésére utalnak.

A buncselekmény szankciója szintén rendkívül vitatt. REIN szerint a büntetés *aque et ignis interdictio* volt. Ez nem valószínű, hiszen egyszerű taszigála, lőkdösés esetén a számvétel tiszttel szigorú büntetés lett volna. A büntetés ezért csak pénzbüntetés lehetett. Egyesek (MOMMSEN, HITZIG, STEINWENTER) szerint e pénzbüntetéstnek fix összegre volt, mások (PUGLIESE, LÜBTOW, VÖLKL, HAGEMANN) szerint a büntetés összegét becskessel állapították meg. Véleményem szerint az utóbbi álláspont fogadható el. A tarifális büntetés óriási visszalépést jelentett volna a *prætori* üjárosokhoz képest: az elterő súlyú oszelekmények (pl. egy arcultúrás és egy maradandó fegyátkosságot okozó testi sértés) mindenkorban elterő összegű pénzbüntetés kiszabását indokolták. A differenciálás legegyszerűbb módja pedig csak a becslö eljárást (*aestimatio*) lehetett.

Végül felmerül a kérdés, hogy hogyan viszonyult egymáshoz az *actio iniuriarum praetoria* és az *actio legis Corneliae de iniuriis*? A GIRARD álláspontjával ellentétes – a *communis opinio*val egyező – véleményem szerint testi bármalmazás esetén bármely keresetet meg lehetett indítani, de a két *actio* kölcsönösen kizárt egymást. A real *iniuria* sértetje tehát szabadon választhatott, hogy az elkövetővel szembeni igényét a *praetori* *edictum* vagy a sullai törvény alapján érvényesít. A *criminalis* út választása számos előnyvel járt: a tétes nem a sértettekkel kellett a törvényszék elé állítania, s az eljárást a vádlott távollében is le lehetett folytatni, a büntetés végrehajtása pedig hivatalból történt.

10. Az anyagi és eljárási jog szabályainak ez az átfogó rendezése óriási előrelépést jelentett a római büntetőjog fejlődésének történetében. Sulla uralmi rendszere azonban nem volt tartós: röviddel a *dictator* lemondása és halála után összeomlott. A társadalmi ellenétek újabb polgárháborús harcokhoz vezettek, melyek végül Augustus principátusába torkolltak. Sulla hosszú távú politikai céja, a köztársaság megszilárdítása tehát egyéb termében meghiúsult. Ez azonban nem vonta maga után a teljes sullai reformnú megsenniálását: a *dictator* számos rendelkezése tülepte a köztársaság bukasát. A büntetőjog területén bevezetett újítások, és reformintézkedések jelentős része a Római Birodalomban mindvégig hatállyban maradt, s szilárd alapját képezte a római büntetőjog császárok fejlődésének.

Az egyes kutatók rendkívül elterő módon értékelik Sulla büntető jogalkotását. MommSEN szerint a *dictator* által alkotott büntető jogszabályok összességeit a világ első büntetőtörvénykörnyének tekintenhetjük. BRUNT ezzel szemben azt mondja, hogy nem szabad türtétekben inkább Sulla tevékenységét, a *dictator* azon túl, hogy felállított néhány új törvényszéket és módosította a korábbi büntetőtörvényeket, semmi különöset nem tett: egyetlen jelentős új elvet sem vezetett be.

Véleményem szerint az igazság e két szélső álláspont között van. MommSEN mindenkorban türtétekben Sulla reformjait. Igaz, hogy a *dictator* jogalkotása minden súlyos büntetére kiterjedt, s – magába olvasztva a korábbi jogszabályok előírásait – igyekezett átfogó szabályozást nyújtan, tevékenységét mégsem nevezhetjük kodifikációjának, hiszen büntetőjogi rendelkezései közel sem alkottak rendszereket,

összefüggő és egységes törvényművet. Sulla-nak valószínűleg nem is szerepelt a céjai

között a római büntetőjog kodifikációja. Sulla büntető jogalkotása egy fejlödési folyamat szerves részét alkotta, melynek előzménye is, és folytatása is volt.

BRUNT szintén tiloz azonban, amikor teljesen lebecsüli a *dictator* jogalkotó tevékenységét. Igaz, hogy Sulla egyetlen olyan új jogelvet sem vezetett be, mely egészben új alapokra helyezte volna a bűnülödést Rómában, de a *dictator* alapvető célja nem is új rendelkezések megalakítása volt, hanem sokkal inkább a már meglévő szabályok összehangolása és egységesítése, valamint a korábbi *crimenes* fogalmának pontosabb meghatározása.

Vitathatatlan, hogy Sulla rendelkezéseinek nagy része hatástanlan maradt: a *lex de sicariis et veneficis* és a *lex de iniuriis* nem szilárdította meg tartósan a közrendet, a *lex iudicaria* nem biztosította az esküdtbírák szakszerű és pártalan ítélezését, s a *lex de ambitu* sem szorította visza a tisztségviselő-választásokon elterjedt korrupciót. Mindezeknek azonban nem az volt az oka, hogy e törvények rosszak voltak: a problémák okai másból kell keresünk. Sulla reformjai elsősorban azért nem voltak eredményesek, mert a *nobilitas* hiányzott az elődöket jellemző erkölcsi tartás. Már részt a társadalmi problémákat a közársasági rend keretei között már nem lehetett megoldani: e problémákat csak a császárság intézményrendszerének fokozatos kiépítésével lehetett felszámolni.

III.

A KUTATÁSI ERedmények HASZNOSÍTÁSI LEHETŐSÉGEI

A hazai jogi irodalomban Sulla büntetőtörvényeivel kapcsolatosan eddig egyetlen cikk, tanulmány sem készült. A *dictator* büntetőjogi reformjainak átfogó, monografikus feldolgozására pedig még nemzetközi szinten sem került sor. Értekezésem ezért mindenképpen hiányzó alkotás.

Kutatási eredményeim elsősorban további kutatások alapjául szolgálhatnak. A jövőben mind a római büntetőjoggal, mind az európai büntetőjog történetével foglalkozók számos információt meríthetnek dolgozatomból. Ezen kívül a sullai életművet, a *dictator* történelmi szerepét vizsgáló ököttörténészek is hasznosíthatják értekezésem megállapítását.

A kutatás eredményei az oktatás terén is jól hasznosíthatók. A dolgozat anyagának nagy része beépítető – illetőleg részben már be is épült – a Miskolci Egyetemi Állam- és Jogtudományi Karán 1998-tól általam jegyzett „Római büntetőjog” című speciális kollégium anyagába.

Az értekezés egyes részterületeit korábban már publikáltam, néhány terület még publikálásra vár.

PUBLIKÁCIÓK JEGYZÉKE

[List of Publications]

MONOGRAFIA [monograph]:

1. *Bűrvádi eljárások az Újszövetségben* [Criminal Procedures in the New Testament],

Szent István Társulat, Budapest 2000. 221. [Rec.: Debreceni Szemle 2001/2. 296-299.;

Magyar Jog 2001/6. 381-383.; Jel 2002/1. 27.; Vigilia 2002/4. 318-319.]

CRKK, TANULMÁNY [article, study]:

2. *A passió eseményeinek jogi hátere* [The Legal Background of the Events of

Passion], in: Vigilia 1997/3. 166-170.

3. *A büntethetőkégi akadályok római jogi gyökerei* [The Roman Legal Roots of the

Complete Pleas in Bar], in: Jogudományi Közlöny 1999/12. 529-540.

4. *A büntetés célja és a főbb büntetéskiszabási tényezők az ókori Rómában* [The

Purpose of Punishment and the Main Factors of Infraction of Punishment in Ancient

Rome], in: Publicationes Universitatis Miskolciensis. Sectio Juridica et Politica 16

(1999) 187-211.

5. *Szent Pál és a római jog* [Saint Paul and Roman Law], in: „Dum spiro doceo”.

Ünnepi kiadvány Huszti Vilmos 85. születésnapja alkalmából (szerk.: Szabó Béla –

Sáty Pál), Bíbor Kiadó, Miskolc 2000. 55-74. [Rec.: Magyar Jog 2002/1. 60.]

6. *Jézus szerevedőtérénél jogi hátere* [The Legal Background of the Passion of

Jesus], in: Publicationes Universitatis Miskolciensis. Sectio Juridica et Politica 17

(2000) 233-244.

7. *Sulla bűnetői jogi reformjai* [The Criminal Reforms of Sulla], in: Jogudományi

Közlöny 2001/6. 275-286.

8. *A lex Cornelia de sicariis et beneficiis* [The lex Cornelia de sicariis et beneficiis], in:

Publicationes Universitatis Miskolciensis. Sectio Juridica et Politica 19 (2001) 301-

325.

9. *Titkos ügynökök a császártori Rómában* [Secret Agents in Imperial Rome], in:

Debreceni Szemle (megjelenés alatt)

10. *Száz éve halott el Contardo Ferrini* [Contardo Ferrini died 100 years ago], in:

Jogudományi Közlöny (megjelenés alatt)

11. *A lex Cornelii de iniuriis* [The lex Cornelii de iniuriis], in: Publicationes

Universitatis Miskolciensis. Sectio Juridica et Politica (megjelenés alatt)

RECENZIÓ [recension]:

12. *Vagyonos rabszolgák az ókori Athénban* [Wealthy Slaves in Ancient Athen], in:

Klió 1999/2. 42-43.

13. *Bűntett és büntetés az ókori Rómában* [Crime and Punishment in Ancient Rome],

in: Jogudományi Közlöny 1999/7-8. 358-360.

14. *Zlinszky János: Kereszteny erkölcs és jogászi etika* [János Zlinszky: Christian

Moral and Juristic Ethics], in: Vigilia 1999/9. 712.

15. *Az angol-amerikai jog kánonjogi gyökerei* [The Canonical Roots of the Anglo-

American Law], in: Jogudományi Közlöny 2000/1. 35-37.

16. *Vitae necisque potestas*, in: Klió 2000/2. 46-49.17. *Politikai élet az ókori Rómában* [Political Life in Ancient Rome], in: Klió 2001/1.

37-43.

18. *Monográfia a Weimari Köztársaság államfövének jogállásáról* [Monograph on

the Legal Position of the President of Republic of Weimar], in: Jogudományi Közlöny

2001/7-8. 329-331.

19. *Emberi jogok az antik Rómában* [Human Rights in Ancient Rome], in: Klió

2001/3. 62-64.

20. *Monográfia a jóniszeműség és tisztelesség elvéről* [Monograph on the Principle of

Good Faith and Honesty], in: Bírak Lapja 2002/1. 71-72.

21. *A gyermeket szerepe a római vallási szertartásokon* [The Roles of Children at

Roman Religious Ceremonies], in: Klió (megjelenés alatt)

PURPOSE AND METHOD OF THE RESEARCH

I.

In the last years and decades many monographs have been written within the domain of Roman criminal law. Among these works we hardly find one which leaves the *leges Corneliae*, the penal laws of the *dicator* L. Cornelius Sulla unmentioned. It is well known that the making of these statutes was an important stage of the development of Roman criminal law. In spite of this till now no comprehensive study has been written which would explore the social and political background of this legislative programme, its legal historical antecedents, the intentions of the *dicator*, and would describe the provisions and effects of the *leges Corneliae*. The purpose of my thesis is to supply this defect.

Since the Sullan laws in many respects – in a natural way – are closely linked with the historical age, I began the work by studying the historical and political events of the Sullan period. In the course of this examination I could depend on the ancient sources, above all on the historical works of Appianos, Plutarchos, Salustius and Velleius Paterculus. After the analysis of the political aims and behaviour of Sulla on the basis of the primer sources and the secunder literature I collected and systematized our information about the Sullan penal laws.

According to the *communis opinio* – with which I also agree – the *dicator* made seven criminal laws, which regulated various crimes (*lex de repetundis*, *lex de siccariis et veneficis*, *lex de ambitu*, *lex de malestate*, *lex de peculatu*, *lex testamentaria nummaria*, *lex de iniuris*). These statutes are closely linked with an eighth Sullan law, which dealted with the organization and function of the criminal courts (*lex iudicaria*). My main task was to explore the provisions of these eight statutes. The lack of the sources made my work difficult.

Three Sullan laws (*lex de sicariis et veneficis*, *lex testamentaria nummaria*, *lex de iniuris*) remained in force during the centuries of the imperial rule, so these statutes got into the law-books of Justinianus, too. However, the texts of the *Codex* and the *Digest* tell us very little about the original provisions of the *leges Corneliae*. The *Codex* contains solely those imperial orders which completed the Sullan measures.

The *Digest* also reports us only those *senatusconsulti* and imperial decrees which developed the original regulations of the laws, and to which the classical Roman jurists referred to in their works. Some postclassical jurisprudential works (the *Servitiorum libri* of Paulus, the *Collatio legum Mosaiicarum et Romanarum*) also have chapters which deal with the *leges Corneliae*, but these sources tell us no more about the original measures of the Sullan laws.

We have even less information about the other five Sullan criminal laws. These statutes were followed by other laws after the years of the Sullan regime. Naturally our classical and postclassical sources deal with only those laws, which succeeded the Sullan statutes.

The literary sources are not more utilizable than our legal sources. The historians tell us almost nothing about the criminal laws of the *dicator*. We can conclude some measures of the Sullan laws from the pleadings of Cicero, but the *orator* also refers to the legal regulations just a few times in his juridical speeches.

Sketchily I had to extend the research to the antecedents of the Sullan reforms and the results of the later legislation, too. The knowledge of the antecedents is essential to see what criminal measures existed before Sulla in Rome, and what were adopted and what were changed from these measures by the *dicator*. The examination of the laws which were passed after the Sullan regime was necessary to find out which elements were adopted from the Sullan laws by the later legislators, so how the later legislation was built on the reforms of Sulla, and which were those later rules that could not be in the laws of the *dicator* yet.

In the course of the examination of certain laws I had to deal with many controversial problems. In such cases I tried to find the most logical solution in the light of the legal political purposes of the *dicator*. After these I examined the results of the Sullan measures: were the aims of the *dicator* realized? Finally, how can we

value the criminal reforms of Sulla on the whole? Can we consider his work as the codification of Roman penal law, or must we set less value on his legislative activity? I want to answer these questions in the final chapter of my thesis.

III.

RESULTS OF THE RESEARCH

1. After the outbreak of the Second Punic War Rome became an empire within a century. This quick foreign political change involved incalculable economic consequences, which promoted social differentiation. Social tension conducted to the roughening of political life, the use of undisguised violence, the proclamation of emergency, and finally the outbreak of the civil war. All these resulted in the total disorganization of the republican political system and the ceasing of the personal and financial safety of the citizens. In 82 B.C. L. Cornelius Sulla gained the victory, who – as a *dicator legibus scribundis et rei publicae constitutae* – wanted to put an end to anarchy and consolidate republican order by the large reform of Roman criminal law.

In the course of working out of his criminal reforms Sulla set himself the following purposes: the reorganization of existing criminal courts, extending their competence and introducing some new courts, by this way the greater restriction of the competence of assemblies in criminal cases, the reorganization of juridical staff for the sake of assuring efficient litigation, changing the rules of the criminal procedure in order to make the punishing of the offenders easier, assuring the undisturbed order of penal jurisdiction, stopping judicial corruption, a more precise definition of former crimes and extension of their concept, the creation of new crimes, the consolidation of public order and security, greater protection of state property, safeguarding untroubled money economy, greater control of the power wielding of governors and other office-holders, assuring disciplined official work, reduction of military crimes, and finally the increase of penalties in order to make greater retaining force against committing crimes.

2. Sulla – as mentioned above – made eight laws in order to realize these aims. First I examined the *lex Cornelia iudicaria*, which law gave back the criminal judicial power to the senators. According to many scholars Sulla did it in the spirit of the oligarchical restauration, but I think the *dicator* was led rather by professional reasons

than political motives. Sulla made the condition of senatorial membership the former holding of the *quaestura*, since those men who filled this post could obtain a routine in public life. Consequently, the *dicator* wanted to achieve that those should judge who already had some experience in public sphere, and who hereby seemed to be the most suitable to perform the juridical duties.

The law involved some procedural reforms, too. Before Sulla, the forming of the jury in certain criminal cases took place like this: the accuser chose a given number of citizens from the register of the judges, then from the separated persons the accused selected those people who finally judged in the case (*editio iudicium*). Obviously, this procedural method was favourable to the accuser, since the accused could choose only from the judges selected by the accuser. Sulla equalized the chances of the parties by a great modification in the procedural rules. According to his law the forming of the jury happened by *sortio*, *reiectio* and *subsortio*, instead of *editio*. The president of the court drew the judging persons from the register (*sortio*). If the parties had any kind of objection against a selected person, they could request his exclusion (*reiectio*). In this case the president completed the jury with another person by a new drawing (*subsortio*).

Since the unlimited exclusion could have incapacitated the functioning of the court, Sulla determined precisely how many jurymen could be excluded by the accuser and the accused. This number was different according to the social position of the parties: the senators could reject not more than 6 jurymen, others could reject not more than 3 persons. These rules apparently fortified the social differences and preferred the senators to the members of other orders. This is, however, not true. The *dicator* just aspired to equalize the chances of the citizens who had different social positions. I agree with GREENIDGE's point of view that the distinction between the senators and others was justified, because a *senator* might have more friends and more enemies among the judges by his personal acquaintances than an average man, and this is why in the case of a *senator* more jurymen could be prejudiced than in cases of others.

Finally, Sulla made a great modification in the rules of the sentence (*sententiae latio*). The judgement was passed by voting, which, originally, was always secret. Under the law of Sulla the defendant was allowed to demand secret or open voting at

his choice. By this provision Sulla wanted to guarantee that the juridical decisions would be more highly responsible, since the juryman who had to take a stand on a case openly had greater personal responsibility.

3. The *lex Cornelia de repetundis* adopted many procedural provisions from the former statutes (e. g. the rules of the *divinatio* and *comperendinatio*), and in order to make the proof easier it made it possible to give evidence by minors. The *dicator* most likely extended the concept of the *crimen repetundarum*. In my opinion his law regulated not only acts which directed against the provincial inhabitants; e. g. it penalized every person who received money for juridical sentence in any kind of case.

Related to this *crimen* the main problem is the penalty of the Sullan law. According to some scholars (MOMMSEN, SANTALUCIA) the *dicator* moderated the

penalty by restoring simple restitution in place of the *poena dupli*. It is however impossible, since Cicero says that the *leges de repetundis* were more and more severe (Cic. *Off.* 2,21,75), and the moderation of the sanction is not in harmony with the hard criminal policy of Sulla. It's more probable that the *dicator* ordained a stricter penalty than double restitution. According to others (VENTURINI, LINTOTT) the penalty was compulsory exile (*interdictio aquae et ignis*). It is also impossible, because even Caesar did not ordain such serious penalty; he made the penalty more serious by exclusion the condemned persons from the senate (Suet. *Caes.* 43). In this way we can agree with those (SHERWIN-WHITE, PONTENAY DE FONTEILLE) who say that the pecuniary penalty of the crime was raised by Sulla from twice to two-and-a-half times. We can draw this conclusion from Cicero's words: in the procedure against Verres the *orator* estimated the sum actually stolen as 400.000 sestertes (Cic. *Verr.* 18,56), and in compliance with it he claimed 1.000.000 sestertes from the defendant (Cic. *adv. Caec.* 5,19).

4. The next law, the *lex Cornelia de sicariis et veneficiis*, which united the *quaesitio de sicariis* and the *quaesitio de veneficiis*. Sulla probably set up two *quaestiones de sicariis et veneficiis*: one for offences in the city of Rome and the other for offences in Italy.

Under this law not only the man who killed somebody by violence or poison could be punished, but also the one who carried weapon with the intention of killing or stealing (*hominis occidendi furte facienti causa*), furthermore, who set fire with malicious intent, who gave or accepted a bribe in a capital criminal case, and who gave false evidence in such procedure. The *lex* punished not only the murder of Roman citizens, but also the murder of peregrines and another person's slaves; however, it did not penalize the killing of proscribed persons, one's own slaves and children. The majority of penal offences (possession of weapon with the intention of killing or stealing; making, selling, buying or having poison with the purpose of killing; bringing together or giving false evidence and judicial corruption with the intention of condemnation of an innocent man in a capital criminal case) were formal (immaterial) crimes: they could be realized without any result. Because of the exact intention these acts could be committed only by *dolus directus*.

The sanction of this law is also controversial in the literature. According to the *communis opinio* the penalty was *interdictio aquae et ignis*, but LEVY says that Sulla ordained death penalty. The German romanist based his opinion on the term „*queritio de capite eius*”, which can be found in the sources, and it can indicate a criminal procedure, in which death penalty can be imposed. In my opinion LEVY is wrong when he thinks that the term „*caput*” meant solely human life in the age of Sulla. In this age, probably this word was already used related to the legal capacity, and this is why every procedure was considered as capital, in which the defendant could lose his citizenship. A statement of Suetonius also calls in doubt the opinion of LEVY: according to the historian, Caesar exiled the killers (Suet. *Caes.* 42). As we know Caesar made the penalties heavier, so it is impossible that Sulla punished the *crimen inter sicarios* and *veneficium* by death penalty. The offenders were punished by „only” interdiction under the Sullan law, too: the condemned persons had to leave Rome within a certain period, otherwise anybody could kill them with impunity. The only exception was the *parricidium*, which was a more serious crime: in this case the penalty of the sack (*poena cullei*) was applied, this old, sacral method of death penalty.

Finally, Sulla wanted to help the clearing up crimes which endangered the basis of the social order by rewarding of the denunciators. When a master had been killed by

his own slaves, according to the statute the denunciator received some money reward (*praemium*).

5. The fourth law studied by me is the *lex Cornelia de ambitu*. The existence of this statute is denied by some scholars (e. g. FASCIONE). In my opinion the large criminal reforms of Sulla had to include the electoral corruption (*crimen ambitus*), which was the most characteristic crime of the republican period. According to the sources a *lex Cornelia* increased the penalty of this very frequent crime so that the offenders who had to pay a fine were banned from holding office for ten years (Schol. Bob. 78). This period harmonizes strikingly with the rules of the *lex Cornelia de magistribus*: this Sullan statute prohibited anybody from holding the same office twice within ten years. For this reason it is very likely that the mentioned law is the Sullan *lex de ambitu*.

In addition to increasing the penalty Sulla tried to make the calling to account of the offenders easier. Originally, the election of the greater office-holders (*magistratus maiores*) was always arranged originally at the end of the year (usually in November), and these *magistratus* – from the middle of the second century B.C. – entered office on the first of January. This order was changed by the *dictator*: he transferred the date of the election from November to July. This Sullan reform made the persecution of the electoral bribery easier. As a matter of fact the calling to account of the offenders of this crime came up against a serious difficulty: it was not able to institute a criminal procedure against the *magistratus* who had already entered his office, between the date of the election and taking up the duties there was such a short period that it was impossible to hold an efficient inquiry. So bringing forward the date of the election made clearing up criminal cases and collecting evidence much easier, which was necessary to bring an accusation.

Contrary to the contention of BAUMAN and SANTALUCIA I share the opinion of those scholars (e. g. GRUEN, JONES, LINDERSKI, WALLINGA), who say that the first *quaestio perpetua de ambitu* was not set up by Sulla. Most likely, this tribunal was already established by C. Gracchus.

6. The *lex Cornelia de maiestate* wanted to regulate the various cases of the wrong of the Roman people's majesty (*crimen immunitae maiestatis populi Romani*) comprehensively, and it incorporated the provisions of the former laws. The law first of all punished the abuses of the governors: e. g. it penalized those who entered foreign territory without the authority of the Roman people or the senate, who made war arbitrarily, who neglected to punish the offenders of serious crimes, who did not leave his province after his official successor's arrival, or did not hand over the army within a certain period.

Under the law every *magistratus* who did any shameful act was able to be punished. The statute also included the most serious military crimes (e. g. the disobedience of orders and the incitation to mutiny). The law punished not only the abuses of the office-holders, but also acts which could be done by any citizen. So it penalized one who handed over the Roman army to the enemy by treason, and a civil person who posed as a *magistratus* with malicious intention. For this reason ZUMPT is wrong when he says that under the Sullan law only office-holders and senators were to be punished. According to the statute the *crimen maiestatis* was a common, and not a special crime; the offender did not have to have any personal qualification.

According to some authors (e. g. MOMMSEN, HENDERSON, SHERWIN-WHITE) the first *quaestio perpetua de maiestate* was set up by Sulla. Contrary to this opinion I agree with those (e. g. REIN, ZUMPT, LENGLÉ) who think that this court was already established by the *lex Appuleia de maiestate* in 103 B.C. Contrary to ZUMPT and BAUMAN I am in common with REIN, who says that Sulla wanted to help the effective function of the *quaestio de maiestate* by the permission of the torture of free persons.

Notwithstanding that the *dictator* tried to define the cases of the *crimen maiestatis* exactly, the concept of the *crimen* remained obscure, and it afforded possibility to bring unfounded accusations. In connection with it I do not agree with ROGERS, who says that the *dictator* had exempted from prosecution for *calumnia quaestio perpetua de ambitu* was not set up by Sulla. Most likely, this tribunal was to offer a large scope for unfounded accusations. In this way the criminal law could have deteriorated to be an instrument of daily politics and demagogy, and by

restriction of the competence of the assemblies in criminal cases the *dictator* wanted to cease exactly such phenomena.

The penalty of the *crimen maiestatis* is also controversial in the literature. LEVICK – contrary to the *communis opinio*, relying on the opinion of LEVY – states that the Sullan law ordained death penalty. I don't agree with her. I may refer again to Suetonius who writes that Caesar increased the penalties (Suet. *Caes.* 42). Consequently, Caesar's laws couldn't be lighter than the provisions of the Sullan statutes. According to Cicero Caesar exiled the offenders of *crimen maiestatis* (Cic. *phil.* 2,9) For this reason Sulla couldn't ordain death penalty! The sanction of his law was likely also *interdictio aquae et ignis*. However, the opinion of MOMMSEN and RUDORFF stating that Sulla abolished death penalty in relation of political crimes is also false. The penalty of the *crimen maiestatis* was already interdiction under the former laws, too.

7. The existence of the *lex Cornelia de peculatu* – like the existence of the *lex Cornelia de ambitu* – is disputed by some scholars (e. g. KUNKEL). In my opinion the reregulation of the peculation of state goods (*crimen peculatus*) couldn't be left out the criminal reforms of Sulla. The conception of this very important crime was probably summarized and extended with new elements by the dictator's law.

The object of the crime was not be limited to state money, but peculation of municipal fortune did not fall under the law. The law wanted to achieve mainly that office-holders administer state goods honestly, so it punished above all the abuses of the office-holders. According to the statute this crime was committed by the *quaestor* who peculated the money which was allotted to supply the army, and the same crime was committed by the governor who lended from public money for his own profit. It was possible to bring an accusation against those who failed to account for public money which had got into their possession during their public office. Also the heirs of the offender could be actionable without a time-limit. The law punished the detriment of public property by private persons, too.

Contrary to the opinion of KEAVENY-I agree with those scholars (e. g. LENGLE, GRUEN) who think that it was a *quaesitio perpetua de peculatu* in Rome

before the years of the Sullan *dictatura*. But I am in common with ZUMPT who says that the *quaesitio de peculatu* was transformed into a *quaesitio de peculatu et sacrilegio* by Sulla. In this way the persecution of the offenders of *sacrilegium* became more effective. The *dictator* punished this crime with a pecuniary penalty (*multa*).

8. The *lex Cornelia testamentaria nummaria* declared both the forging of *tabulae testamenti* and the forging of coins public crime, and regulated both crimes circumstantially. Professor JÁNOS ZLINSZKY called my attention to the fact that originally this law could regulate the falsification of *tabulae testamenti*, and not the testament, because there was no written testament in Rome till the reign of Antoninus Pius (138-161 A.D.). Until that time the *tabulae testamenti* were only documentary proofs of the *testamentum per aes et libram*. So everybody who says that the Sullan law contained the cases of the falsification of testament is wrong.

The law penalized writing (*scribere*), attesting by seal (*signare*), reading aloud (*recitare*) of false *tabulae testamenti*, taking away with force (*eripere*) or without force (*amovere*) of another person's valid *tabulae*, concealing (*celare*), changing of them with false ones (*subicere*), illegal opening (*resignare*) and making them public (*aperire*), cancelling the text in part (*interlinere*) or completely (*delere*) and keeping the last will of the testator secret (*supprimere*).

The other chapter of the law penalized the falsification of silver coins (*nummus argenteus*), and the giving out of tin and lead coins (*nummus stannus, plumbus*) as silver coins. Contrary to the opinion of KOCHER and CROOK I agree with those (TAUBENSCHLAG, GRIERSON, SANTALUCIA) who say that Sulla did not punish the falsification of gold coins (*nummus aureus*), since such currency was not issued regularly at that time; in trade gold was used in bars. But naturally, mixing gold with other – less valuable – metals in the course of making gold bars was already punished by Sulla.

Sulla introduced an independent tribunal (*quaesitio testamentaria nummaria*) to judge these crimes, the penalty under the law was *interdictio aquae et ignis*.

9. In the civil wars the number of violent acts increased extremely. This fact necessitated the modification of the provisions relating to personal injury (*inuria*). It was realized by the *lex Cornelia de iniuris*. This law brought three acts under regulation: the *verbatio* involving pain, the *pulsatio* which did not involve pain, and the violent breach of domicile (*domum vi intrare*).

While the *verbatio* meant beating or hitting, the *pulsatio* was pushing or jostling somebody else. These notions included every case of physical slander and assault. I agree with POLAK who thinks that the home violation became punishable because the sacral rules which had protected the family home hadn't any retaining force for committers in the Sullan period.

According to SMITH the law penalized one who made, edited or published a defamatory writing (*liber famosus*); in this case the penalty was *intestabilitas*. Contrary to it LEVY says that these acts became punishable only under the imperial period. I think we may agree with the latter opinion. The penalization of the written defamation by Sulla is incompatible with the sources which state uniformly that it was possible to bring an action under the *lex Cornelia* only in the above-mentioned three cases. Considering the circumstances of the historical period, the increase of brutal and aggressive actions, we can conclude that the *dicator* did not deal with the persecution of lampooners.

It has been a much debated question for centuries that under the law the procedure was formular or it was conducted before a criminal court: while the glossators maintained the former opinion, CUIACTUS upheld the latter view. The scholarly debate has not finished yet. The civil procedure is fortified usually by three arguments: the terminology of the sources (first of all the use of the term „*actio*“ and „*agere*“), the restriction of the active legitimation to the plaintiff, and the possibility of advocacy. We can refute these arguments easily, it is enough to examine the provisions of the *lex Acilia* which law regulated the procedure of the *quaestio de repetundis*: we can find the mentioned terms here also several times, this law also restricted the active legitimation to the plaintiffs, and it also made the advocacy in the charge possible. Besides, these the *lex Acilia* excluded the same persons from the judges as the Sullan law. Finally, we can find the term „*rum recipere*“ in the sources

of the *lex Cornelia* and it refers to a procedure by a *quaestio*. We can conclude from these that under the Sullan law it was possible to bring an action before a *quaestio*, so the procedure belonged to the *indictia publica*.

According to some scholars (e. g. KEAVENY, SANTALUCIA) the *quaestio de iniuris* was not a permanent but only an *ad hoc* court. I do not agree with this view. Probably the *crimen iniuriae* was one of the most frequent public crimes (I am sure that it was a more recurrent crime than e. g. the *crimen maiestatis*), thus is why the establishment of a permanent *quaestio de iniuris* might be reasonable. According to others (e. g. CLOUD) the court which proceeded in the cases of *crimen iniuriae* was permanent but not independent: the judgement of this crime belonged to the competence of the *quaestio de scariis et veneficis*. I think this opinion is not logical. The law of Sulla – as we have seen – stated so special procedural rules, which refer to an independent *quaestio perpetua de iniuris*.

The sanction of the crime is also a much debated question. According to REIN the punishment was *interdictio aquae et ignis*. It isn't probable, because this sanction would have been too severe in case of a simple pushing or jostling. For this reason the punishment had to be a fine. Some scholars (MOMMSEN, HITZIG, STEINWENTER) say that this fine had a fixed sum, according to others (PUGLIESE, LÜBTOW, VÖLKEL, HÄGEMANN) the amount of the fine was determined by estimation. I share the latter view. A fixed tariff would have been a big retrocession in comparison with the reforms of the *praetor*: the different weight acts (e. g. a slap in the face and a bodily harm which causes a permanent fault) gave reason doubtless for different sum fines. The simplest method of the differentiation would be certainly the *aestimatio*.

Finally, the relation of the *actio iniuriarum praetoria* to the *actio legis Corneliae de iniuris* is problematical. Contrary to the view of GIRARD I agree with the *communs opinio*, which considers that in case of physical injury the plaintiff could bring either action, but the two actions excluded each other reciprocally. So the plaintiff of a real injury could choose freely between the litigation under the *exticium* of the *praetor* and the procedure under the Sullan law. The choice of the public criminal procedure was more advantageous in many respects: the presentation of the offender was not the duty of the injured party, the execution of the penalty happened *ex officio*.

10. This comprehensive regulation of the material and procedural orders was a gigantic advancement in the history of the progress of Roman criminal law. Still, the regime of Sulla was not permanent: it collapsed shortly after the abdication and death of the *dictator*. Because of the social contrasts the civil war flared up again, which finally led to the principate of Augustus. Hence the political purpose of Sulla, the consolidation of the republic, failed. But this did not result in the destruction of all Sullan reforms: many provisions of the *dictator* survived the fall of the republic. A large part of the criminal reforms remained in force in Rome all the time, and constituted the massive foundation of the development of Roman criminal law in the period of the empire.

The scholars value the criminal legislation of Sulla very differently. According to MOMMSEN the complex of the Sullan criminal provisions was the first penal code in the world. Contrary to it BRUNT says that we must not overvalue the work of Sulla; the *dictator* added one or two new permanent criminal courts and revised the former penal laws, but he did not introduce any great new principles.

I think the truth is between these two extreme opinions. MOMMSEN overvalued the Sullan reforms by all means. It is true that the legislation of the *dictator* included every serious crime, and he wanted to make comprehensive laws, but his work was not a codification, because his criminal provisions did not constitute a systematical, coherent and unified code. Sulla did not plan the codification of Roman criminal law. His penal legislation was an integral part in a course of development, which had both antecedents and continuation.

However, BRUNT is also wrong, when he undervalues the legislative work of the *dictator* completely. It is true that Sulla did not introduce great new principles, but his main aim was not the creation of new provisions. His main purpose was the harmonization and unification of the existing provisions, and a more precise definition of the former crimes.

It is indisputable that the major part of the Sullan provisions was ineffective: the *lex de sicariis et veneficiis* and the *lex de iniuris* did not confirm public order permanently, the *lex iudicaria* could not assure expert and impartial judicature, the *lex de ambitu* did not force electoral bribery back. However, the cause of these was not the

inferiority of the Sullan laws: we must look for the causes elsewhere. The reforms of Sulla were not effective because of the moral crisis of the Roman *nobilitas*. On the other hand the social problems were already not solvable within the scope of the republican order: these problems were answerable only by the gradual development of the imperial system.

III.

The results of the research put into practice

No study has been written about the Sullan criminal laws in the Hungarian professional literature yet. The comprehensive, monographical treatment of the penal reforms of the *dictator* is absent in international relations, too. For this reason my thesis is a supplementary work.

My investigational results could be foundations of further research. In future those who deal with Roman criminal law or the history of European penal law will be able to get plenty of information from my dissertation. The historians who are examining the Sullan life-work, the historical role of the *dictator*, can utilize the statements of my thesis, too.

The results of the research are useful in the field of the education, too. A large part of the dissertation has already been built in the subject matter of an alternative course of Roman criminal law, which has been taught by myself at the Law Faculty of the University of Miskolc since 1998.

I have already published several results of the thesis and there are still areas which are to be published later.